

Maturitná otázka č. 24

spracovala: Lenka Krivá, 4.A

ČESKOSLOVENSKO 1968 – 1989

OBSAH: Situácia pred rokom 1968, Československá jar, Vpád vojsk Varšavskej zmluvy, Normalizácia, Ekonomická a technologická stagnácia, Charta 77, cesta k zmenám (1985-1989)

Situácia pred rokom 1968

XX. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ), ktorý v **roku 1956** verejne odhalil Stalinove zločiny mal dopad i na situáciu v Československu. Silneli tendencie namierené proti prejavom **stalinizmu**, umocnené neúspešnými ekonomickými reformami a zlou hospodárskou situáciou. **Atmosféra v spoločnosti sa trocha uvoľnila**. **Československo** sa však s **rehabilitáciou obetí** príliš neponáhľalo. Dôvodom bolo osobné zainteresovanie politických špičiek, ktoré nemali záujem na ich úplnom odhalení. **Prezidentom a prvým tajomníkom ÚV KSČ** v jednej osobe bol v tom čase **A. Novotný**, ktorý však v funkcii zotrval i naďalej. Namiesto neho padli **roku 1963** hlavy **predsedu vlády V. Širokého** a **prvého tajomníka ÚV KSS K. Bacílka**, ktorého vo funkcii nahradil **Alexander Dubček**. A. Novotný postupne strácal dôveru a podporu a to najmä v slovenských radoch kvôli svojmu arogantnému vystupovaniu voči Slovensku.

V tomto období silnel **opozičný prúd KSS** a vytvára sa vplyvná skupina reformistov (**L. Mňačko, D. Tatarka, O. Šik...**). Vo svojich politických názoroch nebola však opozícia jednotná. To, čo ju držalo pokope, bola nespokojnosť s politikou Novotného. Na **jeseň 1967** tak v najvyšších stranických orgánoch existovala heterogénna skupina, ktorej hlavným cieľom bolo zbaviť sa Novotného. (patrili do nej **J. Smrekovský, O. Černík, F. Kriegel, O. Šik, A. Dubček a G. Husák**)

Československá jar 1968

Začiatkom roka 1968 zasadal ÚV KSČ zaoberajúci sa **spoločenskou krízou**, ktorá nastala. Presadilo sa tu **reformné krídlo KSČ**, **z postu prvého tajomníka ÚV KSČ bol odvolaný nepopulárny A. Novotný** (ktorý však ešte naďalej zostával prezidentom ČSSR). **V noci zo 4. na 5. 1. 1968** bol na toto miesto zvolený **Alexander Dubček** (obr.1), vôbec prvý Slovák, ktorý zastával najvyšší post v KSČ. Jeho nástupom do tejto funkcie sa začalo obdobie uvoľňovania, do praxe vstúpili mnohé reformy - začali sa realizovať idey „**socializmu s ľudskou tvárou**". V prospech reformátorov sa začala meniť situácia aj na ďalších významných postoch. **V marci 1968** sa začala veľká **akcia na odvolanie Novotného z funkcie prezidenta**. Na Slovensku ju viedli vysokoškooláci a **Matica slovenská**. Pod tlakom verejnosti a reformnej skupiny v KSČ, **22. marca 1968** **Novotný odstúpil**. Parlament za jeho nástupcu zvolilo generála **Ludvíka Svobodu**. **Predsedom vlády sa stal O. Černík, predsedom NZ J. Smrekovský, predsedom NF F. Kriegel, ministrom zahraničných vecí J. Hájek a podpredsedom vlády O. Šik**. **5. apríla 1968** prijal ÚV KSČ **základný dokument – Akčný program**. Bol síce plný kompromisov, ktoré boli nevyhnutné zo strany reformného krídla KSČ, avšak obsahoval opatrenia v komunistickom svete prevratné: Zdôrazňovala sa v ňom **nutnosť politických reforiem, usporiadanie vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi na federatívnom princípe, prijatie novej ústavy, rehabilitácie obetí politických procesov, slobodu zhromažďovania, tlače, zrušenie cenzúry, slobodu cestovania, slobodné podnikanie v sfére služieb a ekonomické reformy**.

V Československu sa ľudia radovali z politického uvoľnenia a tieto udalosti dobre prijali aj západné krajiny. No v susedných socialistických štátoch vedúci činitelia komunistických strán začali vyjadrovať svoju nespokojnosť. K **Leonidovi Il'jičovi Brežnevovi** (obr. 2), ktorý sa po odvolaní **Chruščova** zo všetkých funkcií, stal prvým tajomníkom ÚV KSSZ, sa pripojili aj najvyšší predstavitelia ostatných krajín východného bloku. Za **Bulharsko** to bol **Todor Živkov**, za **Poľsko** **W. Gomulka**, za **Maďarsko** **János Kádár** a za **NDR** **Walter Ulbrich**. **Rumunsko** na čele s **N. Ceausescuom** sa odmietlo na akciách proti Československu zúčastňovať. Bolo iniciované zvolanie mnohostrannej schôdze, ktorá sa uskutočnila **23. marca v Drážďanoch**, kde zástupcovia 5 krajín **Varšavskej zmluvy** vyjadrili obavy nad stavom v Československu. Tým sa začala koordinácia postupu sovietskeho vedenia s ostatnými predstaviteľmi štátov VZ.

Zásady politiky Sovietskeho zväzu sformované na **schôdzi v Drážďanoch** a podporené ostatnými štátmi VZ boli zacielené proti pokusom čs. vedenia o samostatnejší prístup vo vnútornej i v zahraničnej politike. Ďalšie schôdze sa uskutočnili **v Moskve** v máji 1968 a **vo Varšave** v júli 1968. Na týchto schôdzach **Brežnev** a ostatní vodcovia hodnotili vývoj v ČSSR ako protisocialistický a žiadali urýchlenú nápravu – **normalizáciu**. Najostrejšia kritika zaznela na **zrušenie cenzúry** v ČSSR a schválenie Akčného programu KSC, ktorý Brežnev označil za revizionistický.

Uskutočnili sa i **rokovania medzi delegáciami Československa a Sovietskeho zväzu**. Prvé sa konalo už v máji, **v Moskve**, kde bola vznesená výstraha, že vedenie strany a štátu nekladie odpor protisocialistickým a kontrarevolučným silám i to, že dochádza k celkovému odklonu od socializmu.. Na **rokovaní v Čiernej nad Tisou**, ktoré sa konalo **na prelome júla a augusta 1968**, A. Dubček tlmočil sovietskej strane nesúhlasný postoj k vzneseným obvineniam. Podobne tomu bolo i 3. augusta v **Bratislave**, kde sa stretli zástupcovia 6 krajín VZ. Tu sa však podarilo Brežnevovi presadiť myšlienku, že výdobytky socializmu musí brániť VZ spoločne. Tak vznikla tzv. **Brežnevova doktrína**.

ZSSR dospel k záveru, že nato, aby sa **ČSSR** pridržiavala jeho línie, musí použiť vojenskú silu. Zelenú tak dostala **vojenská operácia pod krycím názvom Dunaj**. **V júni sa konalo na území Československa vojenské cvičenie vojsk VZ**. Ako sa neskôr ukázalo, táto akcia bola vlastne nácvikom na vojenskú intervenciu. Rozmiestnenie armádnych a divízných štábov totiž zodpovedalo augustovému nástupu intervenčných vojsk a v celom rade vojenských posádok sa v čase intervencie objavili tie isté jednotky, ktoré sa zúčastnili na júnovom nácviku.

Vpád vojsk Varšavskej zmluvy

Prípravy na **vojenskú intervenciu** sa zintenzívnili **v poslednej tretine júla**. Do bojovej pohotovosti boli uvedené časti armád ZSSR, Poľska, NDR, Maďarska a Bulharska.. V neprospech Československa hovorilo aj ubezpečenie **USA**, že rešpektujú rozdelenie sfér vplyvu po druhej svetovej vojne a právo ZSSR riešiť vnútroblokové problémy svojím spôsobom. **V noci z 20. na 21. 8 1968** **vpadli vojenské jednotky piatich krajín Varšavskej zmluvy (okrem Rumunska) do ČSSR**. Išlo o najväčšiu ozbrojenú akciu v Európe od konca 2. sv. vojny.¹ Na viacerých miestach použili intervenčné vojská proti demonštrujúcemu civilnému obyvateľstvu zbrane. Niekoľko ľudí bolo zabitých, viacero ranených.

Časť vedenia komunistickej strany a štátu (napr. A. Dubčeka, O.Černíka, J. Smrekovského) **Sovieti odvliekli do Moskvy**. Scenár celej operácie vypracoval Kremel' v spolupráci s niekoľkými funkcionármi KSC, ktorí sa tešili dôvere Moskvy. V pláne bolo

¹ Sila intervenčných vojsk VZ, ktoré prišli na územie Československa, bola asi 500 000 mužov, 800 lietadiel, 6000 tankov, 2000 diel a špeciálne raketové jednotky.

zostavenie **novej revolučnej robotnícko-roľníckej vlády** na čele s **A. Indrom**, obsadenie hniezd kontrarevolúcie (rozhlas, TV, redakcie novín) a normalizácia pomerov. Operácia však od začiatku narážala na mnohé prekážky:

- ÚV KSČ ešte predtým, ako sovietske tanky dorazili k jeho budove, stihlo intervenciu odsúdiť a vyzvať obyvateľov, aby zachovali klúd a nekladli agresorom nijaký odpor.
- Pôvodné sovietske kalkulácie nevyšli ani pri formovaní novej revolučnej robotnícko-roľníckej vlády. Bolo málo záujemcov o ministerské kreslá a prezident **Svoboda**, ktorý mal podľa ústavy novú vládu menovať, toto odmietol so slovami, že ak by to urobil „musel by ho ľud vyhnat' ako prašivého psa“
- Interventom sa nepodarilo umlčať masmédiá.

22. augusta 1968 sa v **Pražskej robotníckej štvrti Vysočany**, v budove ČDK tajne zišiel mimoriadny (tzv. **Vysočanský XIV. Zjazd KSČ**), ktorý veľmi tvrdo odsúdil intervenciu. Prezident **L. Svoboda** sa rozhodol odísť do Moskvy a vyjednávať priamo s kremľskými predstaviteľmi. Jeho zámerom bolo dosiahnutie prepustenia internovaných čs. predstaviteľov. ZSSR však proti čs. zástupcom vyvíjal mocenský nátlak, ktorý sa neštítal ani otvoreného násilia. Výsledkom rokovaní, ktoré boli v skutočnosti sovietskym diktátom, bolo podpísanie 15-bodového **Moskovského protokolu**. V ňom musela čs. reprezentácia anulovať **XIV. Vysočanský zjazd** a uznať neplatnosť jeho záverov, ako aj súhlasiť s urobením krokov „normalizácie“ pomerov v ČSSR.

Mnohí občania Československa po vojenskej okupácii emigrovali do zahraničia. Bola to jedna z najväčších emigračných vln v dejinách Slovenska a vyznačovala sa najmä emigráciou mnohých vysokokvalifikovaných odborníkov.

Normalizácia

Príchod intervenčných vojsk Varšavskej zmluvy zmaril nádeje, ktoré ľudia vkladali do obrodného procesu v spoločnosti. Už **koncom roka 1968** bolo jasné, že s pokračovaním reforiem nemožno rátať. Sovietske vojská zostali na našom území a posledné sovietske jednotky odišli až v **roku 1991**. **V spoločnosti sa začal proces normalizácie**, ktorý mal za cieľ **potlačenie reforiem a návrat k stavu spreď jari 1968**. Na protest proti tomuto smerovaniu Československa sa **16. januára 1969 na Václavskom námestí v Prahe upálil mladý český študent Jan Palach**. **Smrkovský**, predseda NZ, rezignoval. **17. apríla 1969 bol zosadený A. Dubček z funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ a nahradil ho Gustáv Husák** (obr. 3), ktorý si získal dôveru Moskvy. Po Husákovi sa stal pre Moskvu druhým mužom straníckej hierarchie **V. Biľak**, ktorý sa Moskve osvedčil už pri **augustových udalostiach**. Veľká časť členov KSČ opustila dobrovoľne stranu na protest proti jej politike. Odchod či vylúčenie zo strany bolo často sprevádzané stratou zamestnania. Okamžite boli zlikvidované nezávislé organizácie, ktoré vznikli v priebehu roka 1968, tlač, rozhlas, televízia boli znova podrobená straníckej kontrole, obnovené boli aj obmedzenia na cesty do zahraničia. Vznikli tiež **previerkové komisie**, ktoré si vynucovali od ľudí súhlas s „**internacionálnou pomocou**“ z augusta 1968. Z obrodného procesu sa podarilo dokončiť iba **federalizáciu československého štátu**. **Zákon o federácii bol podpísaný na obnovenom Bratislavskom hrade 30. októbra 1968**. **Centralistický štát sa rozdelil na dva národné štáty – Českú socialistickú republiku a Slovenskú socialistickú republiku**. Zákon o federácii síce platil, ale skutočnú moc mala v rukách KSČ. Strana sa nefederalizovala, naďalej ostala centralisticky riadenou organizáciou, a tak bola federalizácia bola len papierovou inštitúciou.

S Husákovou podporou sa **vo februári 1970** stal prvým tajomníkom ÚV KSS **Jozef Lenárt**, dogmatický komunista, niekdajší Husákov politický odporca. Na máj 1971 bol zvolaný **XIV. zjazd KSČ – začiatok Husákovsko-Biľakovskej éry**. Tento režim **tvrdlo stíhal každý opozičný prejav** proti režimu, na druhej strane sa **rozhodol zvýšiť životnú úroveň**. **V decembri 1970**

odhlasoval ÚV KSČ dokument, na ktorý Moskva dlho čakala. Bolo to **Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. Zjazde KSČ**. Stotožnil sa so sovietskou verziou udalostí v r. 1968. Akčný program označil za revizionistický, situáciu v ČSSR za kontrarevolučnú a Dubčekovu skupinu za zradcov. Väčšina obyvateľstva reagovala útekem do súkromia a záporným postojom k režimu. Boli však aj takí, ktorí sa napriek hroziacemu väzeniu rozhodli niečo podniknúť. Boli to **disidenti** - skupiny ľudí i jednotlivcov ktoré sa tajne stretávali a vydávali **samizdatové knihy a časopisy** (Náboženstvo a súčasnosť, Hlas Slovenska, Bratislavské listy, Radosť a nádej). Najviac disidentov patrilo do tzv. **tajnej cirkvi** (**Ján Chryzostom Korec, Ján Čarnogurský, František Mikloško...**). Na Slovensku pôsobili aj **občiansky disidenti**, napr. **Dominik Tatarka, Hana Ponická, Ján Budaj, Milan Šimečka** (obr. 4), **Miroslav Kusý a Jozef Jablonický**. Disidentské hnutia boli ostro prenasledované **Štátnou bezpečnosťou**. Kontakty odporcov režimu so zahraničím boli preto veľmi komplikované. Disidenti často riskovali vlastný život, len aby sa dostali do zahraničia. Išlo najmä o vynikajúcich odborníkov, vedcov a športovcov. **Zahranční Slováci vytvorili v New Yorku roku 1970 celosvetovú organizáciu – Svetový kongres Slovákov po predsedníctvom Štefana B. Romana**. Jej programom bola samostatnosť Slovenska v integrovanej Európe. Táto inštitúcia však nemohla byť oporou domácej opozícii, pretože styk so Slovenskom nebol možný.

Ekonomická a technologická stagnácia

Od polovice roku 1973 sa zvýšili ceny surovín a materiálov na svetových trhoch. Československo nakupovalo približne tretinu surovín za svetové ceny. Ekonomicky vyspelé krajiny sa s rastom cien surovín postupne vyrovnali. **V Československu, kde sa dostali k moci staré, neschopné kádre a kde sa presadili skostnatené metódy plánovania, nastal prudký pokles výroby a hlboká ekonomická kríza.** Stranícke orgány nenašli na zhoršujúcu sa situáciu adekvátnu odpoveď. Vývoj na svetových trhoch nútil československú vládu obmedzovať aj nákup potravín a poľnohospodárskych produktov. Zasadnutia ÚV KSC a ÚV KSS v októbri 1975 reagovali na situáciu tak, že vytýčili **plán sebestačnosti v základných potravinách.** Na to však neboli v krajine vytvorené ekonomické podmienky. Poľnohospodársku výrobu sa darilo udržiavať na akej – takej úrovni iba vďaka chemizácii, čo išlo na úkor životného prostredia a zdravia. Po poľnohospodárstve sa do hlbokej krízy dostala ťažba uhlia, hutníctvo a strojárstvo. Napriek všetkým optimistickým plánom a komunistickým sloganom **od konca 70. rokov došlo k poklesu životnej úrovne obyvateľstva.**

Československá ekonomika bola izolovaná od svetových trhov a zameraná predovšetkým na Sovietsky zväz. Táto závislosť bola v slovenskom priemysle viditeľná viac ako kdekolvek inde. Veľké preimyselné závody boli pre Slovensko aj príťažou, pretože vážne poškodzovali životné prostredie. Nepriaznivý trend bol trvalý a proces sa nedal zastaviť. **Komunistický ekonomický model** založený na prísnom plánovaní a centralizácii nemohol byť efektívny.

Charta 77

V rokoch 1968 – 1989 boli potlačované základné práva a slobody občanov Československa Desiatkam tisícom našich občanov bolo znemožňované pracovať v ich oboroch len preto, že zastávali názory odlišné od názorov oficiálnych. Sloboda verejného prejavu bola potlačovaná centrálnym riadením všetkých oznamovacích prostriedkov i publikačných a kultúrnych zariadení. Právo nezasahovania do súkromného života, do rodiny, domova alebo korešpondencie, boli narušované tým, že ministerstvo vnútra najrôznejšími spôsobmi kontrolovalo život občanov, napríklad odpočúvaním telefónov a bytov, kontrolou pošty, osobným sledovaním, domovými prehliadkami, budovaním siete informátorov z radov obyvateľstva / získavaných často neprípustnými hrozbami alebo naopak sľubmi/. Po podpísaní **Záverečného aktu KBSE 1. augusta 1975 v Helsinkách** sa opozičné sily v Československu rozhodli využiť priaznivú situáciu. Československo sa podpísaním záverečného aktu okrem iného zaviazalo dodržiavať ľudské práva. **1.1. 1977 sa na obranu ľudských práv tiež ustanovila Charta 77,** otvorené, neformálne spoločenstvo ľudí rôznych presvedčení, rôznej viery a rôznych profesií, usilujúce sa o dodržiavanie ľudských a občianskych práv v Československu zakotvených v medzinárodných paktach, a ktoré súhrnne vyjadruje **Všeobecná deklarácia ľudských práv OSN.** Jej hovorcami boli **Jan Patočka, Václav Havel a Jiří Hájek,** ktorí ju plnomocne zastupovali ako pred štátnymi a inými organizáciami, tak pred našou i svetovou verejnosťou: „*Veríme, že Charta 77 prispeje k tomu, aby v ČSSR všetci občania pracovali a žili ako slobodní ľudia*“ Na Slovensku sa tiež vytvorila skupina signatárov, jadro tvorili slovenskí intelektuáli združení okolo publicistu **Milana Šimečku.**

Pre normalizátorov bola Charta 77 výzvou, na ktorú reagovali represáliami. **Signátorov Charty,** ktorých počet postupne stúpala, sledovali, občas väznili, organizovali proti nim zhromaždenia, ktorých cieľom bolo odsúdiť hnutie Charty ako dielo „**imperialistických síl**“. Napriek prenasledovaniu a teroru **hnutie Charty vydržalo až do pádu komunizmu** v **novembri 1989.** Okrem Charty patrili k najostrejším odporcom komunizmu bojovníci za náboženskú slobodu, postupne sa pripájali aj organizácie ochrancov životného prostredia.

Cesta k zmenám

Nádej na zmenu sa začala črtat' roku 1985 po príchode M. Gorbačova do vedenia ZSSR. V sovietskej spoločnosti sa po dlhom období vlády „gerontokracie“ („vláda starcov“) začala presadzovať mladšia a predovšetkým pružnejšia garnitúra politikov. Bola zahájená reforma perestrojka („prestavba“), siahajúca od demokratizácie komunistickej strany a spoločnosti cez opatrenia ekonomickej povahy až po reformu súdnictva. Nové pohľady a hodnotenia tvorili súčasť glasnosti („otvorenosť“), spočívajúce v pokuse o otvorenosť a prehľadnosť verejného života. Politika ZSSR nezašla až tak ďaleko, aby odsúdila udalosti z augusta 1968, avšak dala jasne najavo, že sa viac nechce miešať do vnútroštátnych záležitostí. I to bolo dôležité poznanie, nakoľko moc komunistov v Československu sa do istej miery mohla opierať o stáleprítomné sovietske tanky.

Liberalizácia však postupovala najpomalšie práve v dvoch voľakedy najvyspelejších krajinách – v NDR a v Československu. V roku 1975 bol zvolený za prezidenta G. Husák. Husákovovo vedenie reagovalo spočiatku rezervovane a nič nenasvedčovalo tomu, že by KSCĽ mala v úmysle dodržiavať líniu nastolenej Gorbačovovej politiky. Do marca 1987 zaujímal Husák neutrálnu pozíciu. Na marcovom zasadnutí pléna ÚV KSCĽ roku 1987 sa však postavil na stranu L. Štrougala (zástanca socialistického podnikania a decentralizácie). Po prvý krát sa tak najvyšší predstaviteľ KSCĽ prezentoval ako stúpenec Gorbačovových reforiem. 17. 11. 1987 rezignoval G. Husák na funkciu generálneho tajomníka a navrhol na toto miesto M. Jakeša. Husák zostal prezidentom ČSSR. 5. 10. 1988 sa stal L. Adamec predsedom vlády, z predsedníctva ÚV KSCĽ museli odísť dvaja tvrdí dogmatici – Vasil' Biľak a Josef Kempný. Na Slovensku ožili najmä náboženské a ochranárske aktivity. Mládež odmietala nanútený marxizmus a povinné organizovanie v jednotnej pionierskej a zväzackej organizácii. Hromadne sa zúčastňovala púťi, najmä v Šaštíne a Levoči.

Rokom obratu v spoločnosti bol rok 1988. Režim sa pokúsil o protiofenzívu - zatkol a odsúdil V. Havla. Na podporu Havla sa sformovalo niekoľko iniciatív. Najznámejšia bola iniciatíva Niekoľko viet, ktorá znamenala nadviazanie spolupráce disentu a verejnosti. V Bratislave, 25. marca, zorganizovala katolícka cirkev tzv. sviečkovú manifestáciu - pokojnú demonštráciu za náboženské a občianske práva. Polícia pokojnú demonštráciu zahnila s použitím vodných diel, obuškov a slzných plynov. 16. novembra 1989 bratislavskí študenti v predvečer dňa študentov usporiadali demonštráciu. Na druhý deň – 17. novembra – polícia tvrdo zasiahla proti manifestácii pražských študentov v Prahe. (obr. 5) Nasledovala reťazová reakcia. Vo všetkých väčších mestách sa konali demonštrácie odsudzujúce brutálny zásah, žiadajúce jeho dôkladné vyšetrenie. 19. novembra vzniklo v Prahe Občianske fórum. Na jeho čele bol popredný disident dramatik Václav Havel. (obr. 6) V Bratislave vzniklo 20. novembra podobné združenie Verejnosť proti násiliu. Študenti a umelci šli okamžite do tovární mobilizovať robotníkov a dosiahli úspech. Odpor voči komunistickému systému zjednotil všetkých ľudí bez ohľadu na ich rozdielne názory. 27. novembra sa konal dvojhodinový generálny štrajk spojený s mohutnými demonštráciami. Pod dojmom štrajku komunisti súhlasili s rokovaniami s Občianskym fórom. 30. novembra parlament zrušil pod tlakom verejnosti článok ústavy, ktorý uzakoňoval vedúcu úlohu komunistickej strany. Novembrové dni prešli bez krviprelievania, aj preto sa o nich hovorí ako o „nežnej revolúcii“. Začiatkom decembra sa otvorili hranice so západom, padla povestná železná opona. Po neúspešnom pokuse vymenovať novú vládu, stále prevažne z radov komunistov, prezident Husák vymenoval v decembri vládu, v ktorej už boli profilujúci predstavitelia disentu (J. Čarnogurský, J. Dienstbier). Krátko

Vypracované témy zo študentského portálu **ZONES.SK** – Zóny pre každého študenta

nato G. Husák rezignoval na post prezidenta. **Novým prezidentom sa stal 29. decembra Václav Havel. A. Dubček sa stal predsedom Národného zhromaždenia.**